

Železná vláda Asyřanů

Cín, měď, zlato, stříbro... lidské dějiny se již nejméně 5 000 let odvíjejí v souvislosti s dobýváním nerostných surovin. Poptávka po nich vedla ke vzniku mezinárodního obchodu a přispěla také ke zrodu prvních říší v oblasti úrodného půlměsíce

AUTOR Michel Jébrak

» **Sumerská armáda na standartě z Uru z 26. století př. n. l.**

V Mezopotámii se lidé postupně naučili usměrňovat záplavy mezi řekami Tigris a Eufrat, a proto zde mohla vzniknout hustá síť stálých sídel. Před 3 000 lety jihozápadní část regionu pokrývala hladina mělkého moře, takže první sumerská města pravděpodobně vznikala v bažinaté krajině poblíž pobřeží Perského zálivu. Přestože se v místní jílovitě půdě nevyskytovaly žádné rudy, vyvinula se zde civilizace založená na produkci bronzu a později železa.

Vyprávění o dějinách zpracování rud v Mezopotámii by naplnilo řadu knih, avšak dva „momenty“ tuto historii přiléhavě vystihují: vláda Sargona I. Akkadského z doby bronzové a Sargona II., novoasyrského krále z doby železné. Za jejich

panování Mezopotámie ovládla fénické městské státy, kudy proudily rudy z oblasti Středomoří.

OD SUMERU K AKKADU

Kolem roku 3400 př. n. l. se v Sumeru objevily vůbec první psané texty v dějinách lidstva. Ve stejném období Sumerané vynalezli kolo a rozvíjeli účetnictví nebo obchod. Rudy do své země přiváželi po Eufratu a naučili se opracovávat zlato, stříbro a měď. Poblíž města Uru byly nalezeny měděné sošky lvů z těchto dávných dob, kteří mají jazyky z rudého jaspisu. Vědci také odhalili texty poukazující na intenzivnější používání kovů, doložili výskyt bronzových předmětů v Sumeru a Uru kolem roku 2800 př. n. l. a poté stříbra, jehož použí-

vání se šířilo podél Eufratu. Prosperovali i kupci z Uruku, města sousedícího s Urem, kteří bohatli z dovozu a vývozu zboží. Ve Střední Asii pořizovali cín, v Ománu měď a rudy přiváželi po moři podél pobřeží Perského zálivu.

V roce 2340 př. n. l. sjednotil Sargon Akkadský městské státy celé Mezopotámie, čímž zajistil pokojné obchodní styky v rámci regionu i obchod se vzdálenými kraji. Jeho vnuk Narám-Sín tuto federaci městských států transformoval v první skutečnou mnohonárodnostní říši na světě. Babylonie převzala obchodní roli Sumeru a ten se stal centrem obchodu založeného na prodeji přebytků vlastní zemědělské produkce a získávání nerostů z okolních horských oblastí.

HUTNICKÝ AŠŠÚR

Městským státem žijícím z obchodu se stal i Aššúr, ležící na řece Tigridu na severu Mezopotámie. Jeho obchodní síť zasahovala až do oblasti Anatolie.

» **Bronzová hlava akkadského panovníka, patrně Sargona Akkadského nebo jeho vnuka Narám-Sína**

Běžným prostředkem obchodní výměny se staly zlaté a stříbrné mince. Vysokou hodnotu kovů dokazují klínopisné kupecké záznamy na hlíněných tabulkách. Bronz se vyráběl z cínu pocházejícího z hlubinných dolů v Íránu nebo ve Střední Asii, odkud rudu převážely karavany černých oslů.

Aššúr se tak stal jedním z prvních světových center hutnictví. K tavení rudy lidé potřebovali ohromné množství dřeva jako palivo, což vedlo před třemi tisíci lety k odlesnění celé krajiny. Dokládá to i akkadský epos o Gilgamešovi, který kvůli vykálení lesa ztratil nárok na nesmrtelnost. Říše založená Sargonem Akkadským nepřežila více než sto let a zhroutila se pravděpodobně v době, kdy region postihlo sucho, v jehož důsledku se vyprázdnila i koryta mohutných vodních toků. Neuběhlo ani sto let a akkadská města zasypal pouštní písek.

ROZVRAT VE STŘEDOMOŘÍ

Železo patří mezi prvky, které se hojně vyskytují v celé oblasti Středomoří. U počátků hutnictví stáli Chetitové, kteří obývali Anatolii. Díky vyrobená ze železa nemeteorického původu, nalezená v jednom hrobě, dokládá, že již v období 2500 let př. n. l. se naučili tavit železo metodou pocházející z Indie, přesněji z povodí Gangy. Ke skutečnému rozvoji chetitského hutnictví však došlo až kolem roku 1600 př. n. l., kdy již mezopotamská říše procházela obdobím úpadku.

Chetitové se v této době střetli ve válečných konfliktech s Babylonií a Egyptem, aby si zajistili nadvládu nad územím při Středozemním moři.

Ve 13. a 12. století př. n. l., kdy po době bronzové pomalu nastupovala doba železná, v regionu vládla značná nestabilita. Zdejšími starými civilizacemi otřásaly nájezdy mořských národů (viz ŽH 5/2024), které zasáhly města východního Středomoří. V roce 1160 př. n. l. nájezdníci ovládli chetitské centrum Chattušaš. Stejný osud postihl Ugarit v dnešním Libanonu, Mykény, Aškalon, Megido, Tróju, Mitanni a Babylon. V základech

se otřásl i Egypt za vlády faraona Ramesse III. Mořské národy využily nestability ve východním Středomoří, způsobené dlouhodobými suchy a seismickou aktivitou, jež zničila četná tamější města.

VZESTUP ASÝRIE

Asýrie dokázala krizi přestát a mísení lidí a politických sil obrátit ve svůj prospěch – k zahájení expanze, zejména na severu regionu v letech 1136–1133 př. n. l. Položila tak základ budoucí novoasýrské říše (910–609 př. n. l.). Ta se stala skutečnou surovinovou velmocí, ačkoli tento militarizovaný stát, který se opíral o železo, nedisponoval významnějšími zdroji kovaných rud. Zpočátku si Asyřané výrobky ze železa, železnou rudu, litinu a kované železo obstarávali u chetitských kupců v Kaneši (Kültepe) v dnešním Turecku, kde byly nalezeny tisíce sumerských hlíněných tabulek. Chetitové však své znalosti těžby rudy a zpracování kovů přísně střežili

a snažili se utajit svou činnost ve vazalském království Kizzuwatna v pohoří Taurus. Když například ve 13. století př. n. l. žádal vládce Mezopotámie Adadnirari I. chetitského krále

Hattušiliho III. o svolení k návštěvě naleziště železné rudy, byl zdvořile odmítnut.

Nicméně pokojné vztahy mezi výrobci a jejich zákazníky neměly trvat věčně a tajemství výroby železa se nakonec uchránit nepodařilo. V roce 1115 př. n. l. doly v Kizzuwatně vojensky obsadil asýrský král Tiglatpilešar I. Jakmile Asyřané získali kontrolu nad dodávkami železa, mohli svou silnou armádu vybavit zbraněmi. Od roku 860 př. n. l. probíhala asýrská expanze s cílem rozšířit území říše o Babylon a Kanaán.

ŽELEZO VE STŘEDOMOŘÍ

PRVNÍ KOVÁŘI

Během teplého období křídý a raného kenozoika došlo v oblasti Středomoří k oxidaci četných železných rud, které tak bylo snadné těžit. K výrobě železa je však tavicí pec nutné rozpálit na 1 300 °C. Používáním dřevěného uhlí je možné z oxidovaného železa odstranit kyslík, protože pálením směsi uhlí a rudy vzniká CO₂. Za účelem tavení železa se stavěly první jednoduché tavicí pece – ve skutečnosti šlo o pouhé jámy v zemi, někdy vymazané hlínou –, do nichž se sypala směs rudy a dřevěného uhlí. Vzduch byl do směsi přiváděn pomocí měchů. Zhruba za půl dne vznikly více či méně úplnou redukci železná lupa a struska. Lupa byla následně opracovávána kovářím ve žhavém stavu, až vzniklo kované železo. Tak se zrodilo kovářství.

➤ **Asyřští válečníci s meči,** reliéf z chorsábábského paláce

« **Železný meč vyrobený mezi lety 750–650 př. n. l. a nalezený v Lorestánu na západě Íránu**

**asýrská civilizace
zanikla pádem Ninive
V ROCE
612 PŘ. N. L.**

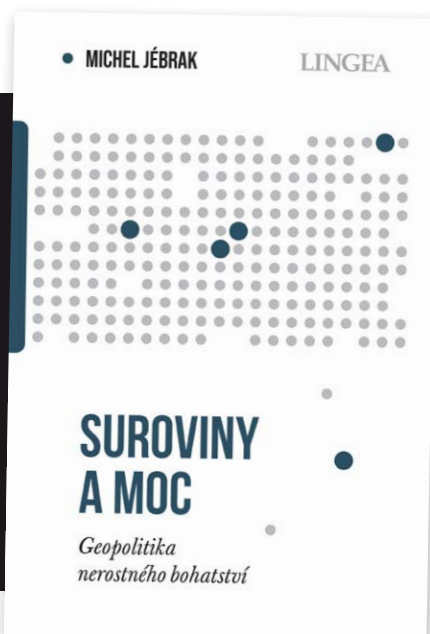
KNIHA

SUROVINY A MOC

Tento článek je upravenou verzí textu z knihy *Suroviny a moc*, kterou právě vydává nakladatelství Lingea. Napsal ji Michel Jébrak, kanadský geolog a emeritní profesor Université du Québec, který se ve svých výzkumech zaměřuje na prospekci, těžbu a geopolitiku nerostných surovin a na dopady těžby na společnost. Zajímá vás, z čeho Řekové financovali výstavbu athénské akropole? Nebo kdy ruský obchod s kožešinami vystřídal na čele žebříčku důlní průmysl? Či proč čínské podniky investují do rozvoje tibetských dolů? Michel Jébrak

vypráví příběh těžby nerostného bohatství od úsvitu dějin až po 21. století a zamýšlí se i nad jejími možnými podobami v blízké budoucnosti.

Autor se účastnil řady terénních výzkumů, především v Kanadě, Francii a Africe, podílel se například na objevech ložisek mědi v Ománu a zlata v Mauritanii. Většinu míst, o kterých píše ve své knize, tedy sám navštívil a má vřelý vztah i k naší zemi, a to již od dob, kdy psal disertační práci na téma srovnání geologického profilu Centrálního masivu a Krušnohoří.

ŽELEZNÝ TRŮN

Železo bylo z dolů přiváženo do Asýrie, kde z něj královští kováři zhotovovali čepele dyk a hroty šípů pro elitní jednotky. Stát si na výrobu železných předmětů uchovával praktický monopol a kontroloval doly, obchodní cesty i kovářské dílny. Vznikly také nové profese jako bankéři-kupci, investoři, prátoři nebo kupci podnikající ve velkém. Obývali obchodnické osady mimo Aššúr zvané *kárum* a vyhrazené jen pro ně.

Investoři se sdružovali do investičních skupin, do nichž každý z nich přinesl svůj podíl zlata. Jejich kapitál kupcům zaručoval obchodování na příštích deset let. Rozvinul se tak skutečný předkapitalistický finanční systém. Administrativa Aššuru vybírala poplatky z exportu až na území Anatólie, nabízela obchodní úvěry, ověřovala ryze kovů a prodávala měď, lapis lazuli i meteorické železo, na něž měla monopol. Obchodní politika se spoléhala na výkonné úřednictvo a vznikl protokoloniální mezinárodní systém.

Železo se zkrátka stalo základem asyrské moci. Nové nástroje s dlouhou životností a relativně malou hmotností umožnily rozvoj zemědělských technik, železo také Asýrii zajistilo nezpochybnitelnou vojenskou převahu. Asyřané nadto dokázali kombinovat technologické inovace s taktikou šíření strachu. Vynalezli beranidlo s železnou hlavou, jež s úspěchem používali při obléhání pevností. Po jejich dobytí zajali a deportovali obyvatele, kteří se vzepřeli vůli asyrského krále, do dolů, kde pracovali jako otroci. Podmínky tam byly mimořádně těžké, jak dokládá i biblická kniha Jób. Muži v údolí hloubili šachty a v černočerné tmě hledali nerosty, převraceli celé hory...

ZROZENÍ ŘÍŠE

Asyrské království opanovalo rozsáhlé území, sahající od Egypta až po Kavkaz, a proměnilo se ve skutečnou říši. V roce 806 př. n. l. si podmanilo národy v Levantě a poté i Peršany, když se jeho moc rozrostla až ke Kaspickému moři. Asyřanům se dokonce podařilo porazit egyptského faraona a roku 760 př. n. l. zničit kušitské království. O dvacet let

později si podrobili Samaři, hlavní město izraelského království, a jeho obyvatelé skončili ve vyhnanství. Osm let nato vpadli i do Judska.

Obrovské množství kovů, jimiž Asyřané disponovali, bylo výsledkem dobře zvládnuté surovinové politiky. Kořist získaná během výbojů byla rozdělována mezi příslušníky vládnoucích vrstev. Měď, olovo, stříbro, zlato a lapis lazuli byly použity k výstavbě a výzdobě hlavního města Ninive.

Fénická města na pobřeží Středozemního moře se marně snažila tlaku ze strany Asýrie vzdorovat, ale i ona byla nakonec začleněna do říše. Co všechno tím Asýrie získala?

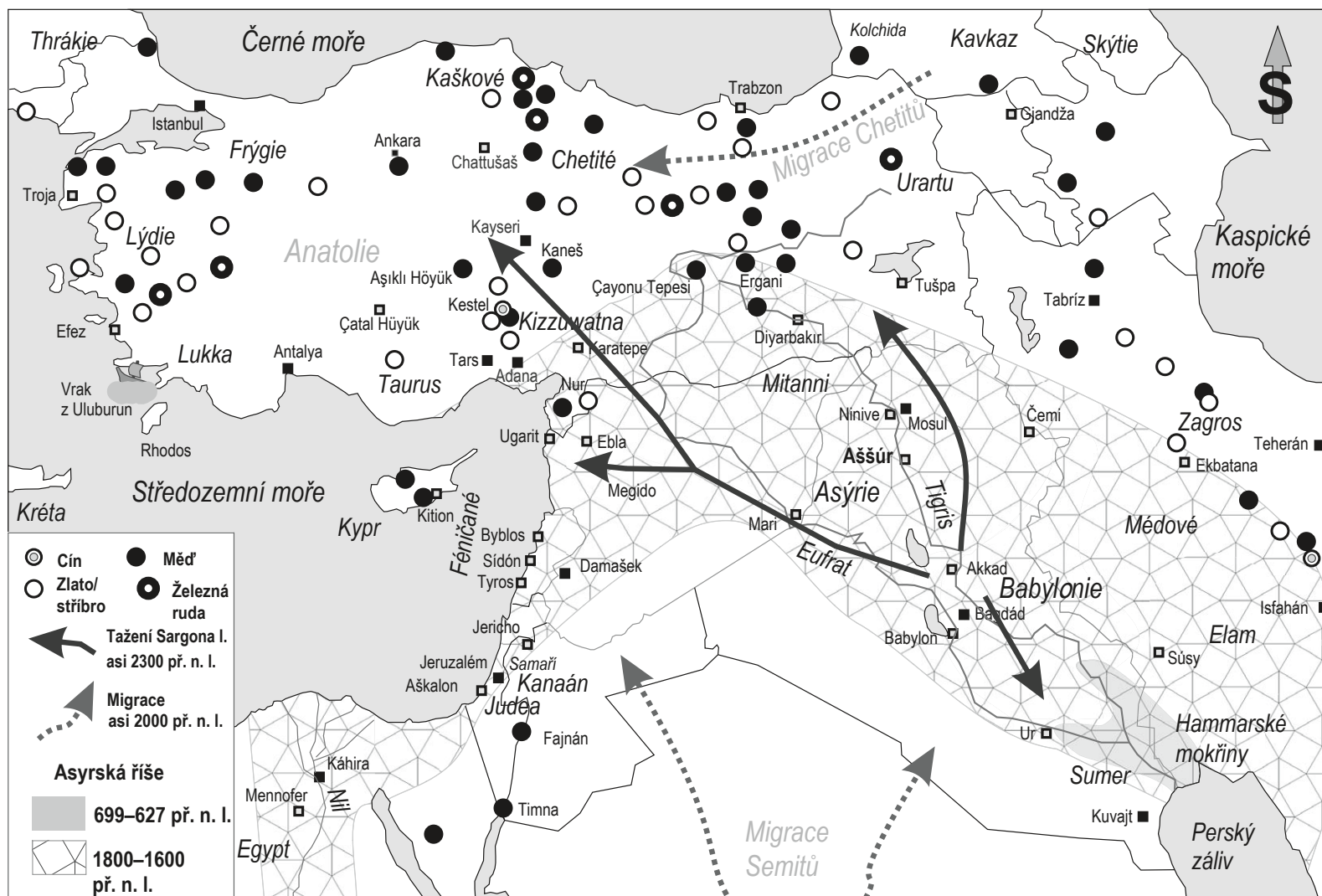
SPOJNICE SE STŘEDOMOŘÍM

Krizi vyvolanou nájedzy mořských národů překonala i fénická města a v závěru doby bronzové se rozmohla k vytvoření vlastní říše (1200–883 př. n. l.). Arados, Tyros, Byblos a Sídón, jež tvořily síť měst a přístavů ve východním Středomoří, se znovu zapojily do světového obchodu. V této době se lodě plavily podél pobřeží Malé Asie, jak o tom svědčí vrak z Uluburun, který archeologové objevili u tureckých břehů. Loď, potopená kolem roku 1300 př. n. l., mířila do Řecka a vezla vysoce ceněný soubor předmětů, ale i surovin, z nichž bylo možné odlít 11 tun bronzu a vyzbrojit 5 000 vojáků.

Féniciáné se stali nezbytným spojovacím článkem mezi Asýrií a Středomořím. Sami velké zásoby nerostných surovin neměli, avšak libanonské hory nabízely cenné dřevo olivovníku a cedru, které rostou i v nadmořské výšce nad 1 500 metrů. Severně od Byblu se rovněž nacházelo několik menších nálezitů mědi, což umožnilo domácí výrobu bronzu. Féniciáné kromě toho prosluli jako stavitelé lodí, mimochodem za tyrského krále Hiramů se podíleli na stavbě jeruzalémského chrámu tím, že králi Šalomounovi (970–931 př. n. l.) pronajali své lodě na dovoz surovin.

➤ **Féniciáné přepravují cedrové dřevo na stavbu paláce asyrského krále Sargona II. v Chorsábádu poblíž Mosulu, reliéfy z konce 8. století př. n. l. ze jmenovaného paláce jsou nyní v Louvru**

Během 10. a 9. století př. n. l. Féniciáné prozkoumali celé Středomoří až po alžírské a španělské pobřeží. Zajímali se také o nerostné bohatství Pyrenejského poloostrova a od 9. století zakládali obchodní osady poblíž stříbrných dolů na jih od Alicante, ale i na Sardinii, kde poté obchodovali se stříbrem, mědí a olovem.

PÁNI MOŘÍ

Po této ryze obchodní fázi Féniciáné kolem roku 970 př. n. l. založili v Kitionu na Kypru svou první kolonii. Na ostrově v té době existovalo na deset států, řeckých i fénických. Stály zde obrovské sklady obilí, které tu nakupovali Egypťané, a ve stejné době se značně zvýšila i produkce kyperské mědi. Po Kypru se Féniciáné pustili do dobývání Kréty a Rhodu. Obchodovali s látkami, vzácným dřevem, keramikou nebo s otroky. Stříbro bylo využíváno ve šperkařství, ale i k výrobě nádob na vodu. Ty byly stejně ceněným obchodním artiklem jako slonovina nebo kadidlo.

V 7. a 6. století př. n. l. Féniciáné ovládli moře a stali se klíčovými aktéry prvního skutečného námořního obchodního systému. Založili několik stovek obchodních osad, například poblíž Kartága v dnešním Tunisku. Sami už ale také těžili nerostné suroviny a přispěli k rozvoji nejvýznamnějších center těžby ve Středomoří. Využívali saliny na Sicílii a Baleárských ostrovech i zdroje, které poskytovalo pobřeží Afriky od Rudého moře až po Guinejský záliv v Atlantském oceánu, načež se plavili podél západního pobřeží Afriky až k ostrůvku Černé.

V Egejském moři se Féniciáné uchýlili v oblasti Athén. O jejich obchodních stanicích na ostrovech Euboia či Délos a v Thessalonice se zmiňuje

Homér. V Malé Asii se kolem roku 1000 př. n. l. zmocnili zlata z thráckého pobřeží, čímž umožnili znovuzrození Troji. V 7. století př. n. l. pronikli dále na sever – do východní Kilikie – a pak až ke Karatepe v pohoří Taurus, čímž získali kontrolu nad obchodními stezkami v Anatólii, po nichž se dopravovaly nerostné suroviny. Eminentní zájem jevil například o cín z dolů v Kestelu.

SŇATEK ZEMĚ A MOŘE

Ovládnutím fénických městských států se Asýrii naskytl přístup ke Středomoří, středu starověkého světa, kde mohla směňovat zemědělské produkty za kovy. Nejednalo se sice o přímou nadvládu, nicméně šlo o první krůček k realizaci myšlenky hegemonie zároveň na zemi a na moři, kterou později uskutečnili Římané.

Asýrie vynalezla model dělení moci, který je uplatňován dodnes, a stala se lidnatou a bohatou zemí. K tomu přispěla dobrá vnitřní organizace

Mapa Mezopotámie a východního Středomoří ukazuje rozsah asyrské říše a jejich sousedů a hlavní naleziště rud

a obchod, stejně jako intelektuální rozkvět, za nějž vděčila používání písma. Postupně se jí však nedostávalo zdrojů pro další rozvoj zemědělské a řemeslné produkce nebo vojenství.

Podobně jako římské impérium i asyrskou říši nakonec začala oslabovat její velikost. V 7. století př. n. l. již byla natolik rozlehlá, že se stala prakticky nekontrolovatelnou a v Egyptě i v Mezopotámii propukla povstání. Pád Ninive v roce 612 př. n. l. znamenal zánik asyrské civilizace. Mezopotámii pak postupně opanovala nejprve novobabylonská říše v čele s Nebukadnesarem a poté achaimenovská perská říše Kýra II. «

» Hliněná tabulka se záznamem v klínovém písmu dokumentuje splacení dluhu za půjčku stříbra, pochází z asyrského obchodního archivu v anatólském Kültepe